

Herinneringen aan een reis naar Sint-Helena (1)

Een jan-van-gent in overgangskleed, gefotografeerd in de Golf van Biscaye.

door Dr. J. C. den Hartog

FOTO'S VAN DE SCHRIJVER

Gezicht op de haven van Funchal, de hoofdstad van Madeira. De 'Centaur' ligt aan de pier.

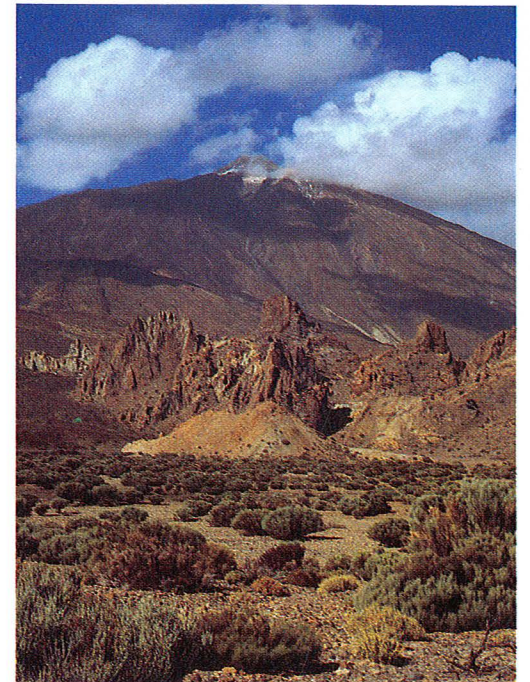

Volgens gangbare inzichten zijn vrijwel alle oceanische eilanden uit zee opgerezen, wat impliceert dat ze oorspronkelijk kaal en zonder enig leven waren. Biologen zijn daarom bijzonder geïnteresseerd in het karakter en de herkomst van de huidige flora en fauna van die eilanden en in de kolonisatieprocessen. In het algemeen kan men stellen dat de kans op kolonisatie kleiner is naarmate een eiland verder van het vaste land (of van een ander eiland) verwijderd ligt. In feite is de zaak natuurlijk wel iets gecompliceerder, en spelen allerlei factoren een rol. Voor landorganismen zijn dit onder meer de klimatologische en meteorologische omstandigheden in het te overbruggen gebied, en de vestigingsmogelijkheden in de nieuwe omgeving. Kolonisatie door mariene organismen wordt, afgezien van de factor afstand, vooral beïnvloed door de richting, snelheid en temperatuur van zeestromen. Een zeer belangrijke rol spelen natuurlijk ook de (sterk verschillende) specifieke verspreidingsmogelijkheden van de diverse planten en diergroepen. Voorts geldt: Hoe geringer de kans om een eiland te koloniseren, hoe groter de kans dat een organisme dat daar toch in slaagt in de loop van de tijd afwijkende eigenschappen en kenmerken zal ontwikkelen. Dit, omdat er weinig of geen vermenging meer kan optreden tussen deze pioniers en de oorspronkelijke populatie. Veel eilanden kenmerken zich dan ook door het voorkomen van een zeker (soms zeer hoog) percentage karakteristieke levensvormen (soorten, geslachten, families, enzovoort) die nergens anders worden aangetroffen; zogenaamde endemische vormen.

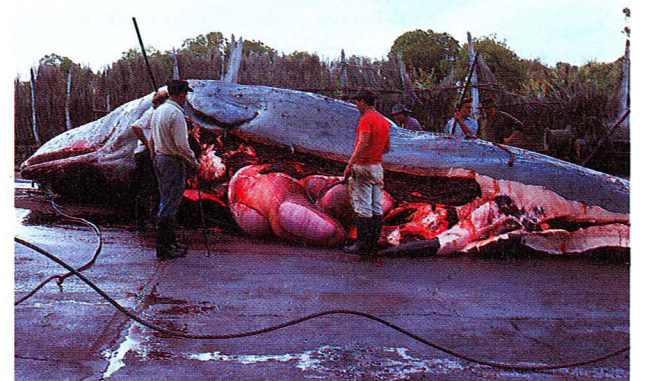
Twee uitermate geïsoleerde Atlantische eilandjes in de tropen van het Zuidelijk Halfrond zijn Ascension en St.-Helena. Hun onderlinge afstand bedraagt liefst 1100 km maar hun afstand tot andere eilanden en tot het vasteland van Afrika en Zuid-Amerika is nog aanzienlijk groter. De geïsoleerde positie van de twee eilandjes vormt overigens niet alleen een moeilijke barrière voor de meeste planten en dieren, maar ook voor toeristen en wetenschappelijke onderzoekers. In veel opzichten zijn de eilanden dan ook nog weinig onderzocht en met name is dit het geval in marien-biologisch opzicht. St.-Helena is alleen per schip te bereiken, hetgeen veel tijd kost. Een vliegveld is er niet; het merendeel van de inwoners heeft zelfs nog nooit een vliegtuig gezien. Ascension is wel per vliegtuig te bereiken; er is een militaire vliegbasis van aanzienlijk strategisch belang, maar dat laatste houdt in dat het voor buitenstaanders niet eenvoudig is om toestemming te krijgen er voet aan wal te zetten.

In de zomer van 1983 werd ik, mede door een subsidie van de Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Tropen (WOTRO), in staat gesteld om, in verband met onderzoek aan Atlantische zee-anemonen, een studiereis naar St.-Helena te maken. Op 19 mei vertrok ik naar Engeland en op 20 mei schepte ik me in op de 'Centaur', een gecharterd, onder Singaporese vlag varend schip. Het schip dat de dienst normaal onderhield, de veel kleinere 'St.-Helena', was geconfisqueerd om dienst te doen als bevoorradingschip in verband met het Brits-Argentijnse Falkland-conflict. Omstreeks half drie in de middag ving de reis aan. De hele middag voeren we langs de noordkust van Cornwall. Tegen de avond passeerden we Land's End. Het laatste dat we bij het vallen van de duisternis zagen, waren de vage contouren van de Scilly eilanden. De volgende drie dagen was er geen land te zien. Ook op zee was weinig te bespeuren. In de Golf van Biscaye vloog een nog niet geheel volwassen jan-van-gent (*Sula bassana*) enige tijd voor de boeg van het schip mee. Op het dek landde een fitis (*Phylloscopus trochilus*), die later weer verdween. Verder zuidelijk verschenen enkele huiszwaluwen (*Delichon urbica*), die urenlang om en over het schip bleven vliegen. In het kielzog waren nu ook voortdurend stormvogeltjes (*Ocea-*

Het walvisstation in Caniçal op Madeira is nu verlaten, maar tot vrij recent werden hier nog walvissen verwerkt, zoals blijkt uit deze opnamen uit 1976. Het gevangen dier is een potvis van circa tien meter.

De Teide, de hoogste berg van de Canarische eilanden.

nodroma spec.) te zien. Op de ochtend van 24 mei liep de Centaur binnen in de haven van Funchal, de pittoreske hoofdstad van Madeira, voor een kort, ingelast oponthoud om een hoeveelheid lading in te nemen. Voor de passagiers betekende dit dat ze enige uren aan de wal konden doorbrengen. Ik gebruikte deze onverwachte gelegenheid om een bezoek te brengen aan het ongeveer 20 km ten oosten van Funchal gelegen walvisstation bij het vissersplaatsje Caniçal, dat echter niet meer in bedrijf bleek te zijn. Nog in 1976 had ik hier het flensen en verwerken van een circa tien meter lange potvis bijgevoerd.

Tegen de avond vertrok het schip weer, nu met bestemming Tenerife. Het weer was enigszins verslechterd; boven Madeira hing een dreigend wolkendek en op zee vormden zich schuimkopjes. Aan bakboord passeerden we de onbewoonde Desertas eilanden, die ongeveer 20 km ten zuidoosten van Madeira liggen. Vroeger bevonden zich hier aanzienlijke broedkolonies van Cory's pijlstormvogel (*Calonectris diomedea*), maar die zijn sinds lang door Madeirese vissers gedecimeerd. Speurend met de verrekijker zag ik nog wel enkele exemplaren vliegen, maar nooit meer dan twee of drie bij elkaar. Scherend over de golven voeden deze vogels zich voornamelijk met kleine visjes en inktvisjes. Ook zag ik nog enkele exemplaren van Bulwer's stormvogel, de enige volledig zwarte stormvogel die in dit gebied voorkomt.

De volgende morgen arriveerde de Centaur in Santa Cruz de Tenerife voor een oponthoud van enkele uren. Er werd opnieuw lading ingenomen en voor de passagiers was er weer gelegenheid om even aan land te gaan. De korte duur van het oponthoud bood echter weinig gelegenheid om iets te ondernemen.

Het landschap van Tenerife wordt gedomineerd door een reusachtige vulkaan, de Teide, die een hoogte bereikt van circa 3710 meter. Daarmee is het de hoogste berg van Spanje. Zelfs in het hartje van de zomer ligt er doorgaans wat sneeuw op de top.

Toen de Centaur de haven van Santa Cruz weer verliet, werden we uitgeleide gedaan door een groep geelpootzilvermeeuwen (*Larus argentatus atlantis*). De meeste exemplaren waren prachtig uitgekleurde, volwassen dieren. Enkele passagiers voerden brood. Op zee, iets buiten de kust, waren honderden Cory's pijlstormvogels te zien, veel meer dus dan in de buurt van Madeira.

De volgende ochtend waren de pijlstormvogels verdwenen. Wel volgden er wisselende aantallen stormvogeltjes in het kielzog van het schip. Op 27 mei passeerden we de kreeftseerkring en bereikten we de tropen, wat ook wel te merken was, want het begon warmer te worden. Het zicht werd nu steeds slechter. Zover het oog reikte, raakte de hemel bedekt met een egaal, bruinig filter van Saharastof, waar de zon nauwelijks doorheen kon komen. Tegen de avond, toen de zon lager ging staan, vormde zich een blauwachtig reflecterende baan op het water, een zeer ongewoon schouwspel; het leek wel een heldere nacht bij volle maan.

Ter hoogte van Dakar, gelegen op de meest westelijke punt van Afrika, passeerde ons een school dolfijnen. Ook zag ik enkele Kaapverdische pijlstormvogels (*Calonectris edwardsi*), een mini-uitgave van Cory's pijlstormvogel, die voor zover bekend alleen op de Kaapverdische eilanden broedt. De stormvogeltjes waren inmiddels uit het kielzog verdwenen.

In de nacht van 29 op 30 mei passeerden we de evenaar, wat de volgende ochtend werd gevierd met de zogenaamde Neptunusceremonie. Als slachtoffers werden – niet geheel onverwacht – met name enkele aantrekkelijke jonge dames geselecteerd, die deze ceremonie in bikini ondergingen. Uiteraard gaat het tegenwoordig, en dat geldt zeker voor cruise- en passagiersschepen, iets minder barbaars toe dan vroeger. In plaats van de olie en pek die men placht te gebruiken, worden de ingrediënten om de slachtoffers mee in te smeren nu gevormd door cacaopoeder, stroop, eieren, enzovoort.

Na bijna twee weken, op de ochtend van 31 mei, bereikten we Ascension, waar de Centaur op de rede van Georgetown in de Clarence baai voor anker ging. Er is geen haven op Ascension en geen kade waar schepen langs kunnen liggen. De reden is dat er

Een Wilson's
stormvogeltje
trippelend over
het water.

rondom het eiland vaak een zeer lange, verraderlijke deining staat, die met onvoorspelbare tussenpozen kan culmineren in enorme, verwoestende brekers, de zogenaamde 'rollers'. Schepen gaan dan ook altijd op veilige afstand van de kust voor anker, terwijl met motorsloepen en -vloten een pendeldienst wordt onderhouden om mensen en materiaal te vervoeren. Laden en lossen is hier een tijdrovende en vaak moeilijke zaak, die veel vaardigheid en concentratie vereist. Zodra we voor anker lagen verzamelden zich enorme aantallen 'Blackfish' (*Melichtys niger*), een soort trekkervis, rondom het schip. Brood dat overboord werd gegooid, trok dermate grote scholen van deze vissen aan dat de zich in het centrum van zo'n concentratie bevindende exemplaren letterlijk uit het water werden gelicht, en op het droge spartelden. Vanwege deze vraatzuchtigheid hadden de meeste passagiers dan ook de indruk dat het een soort piranhas betrof. In feite is de Blackfish een vrij onschuldige grazer, die zich voornamelijk met algen voedt. Andere vissen die om het schip kwamen zwemmen waren een hamerhaai (*Sphyrna spec.*) en een schoolje van zes goudmakrelen (*Coryphaena hippurus*), prachtige, circa een meter lange, metaalgroen tot goudgeel glanzende vissen, met een aan de voorzijde sterk afgeplatte kop.

De enigszins verwarrende Engelse naam is dolphin, wat mogelijk te maken heeft met het feit dat deze vis bij het achtervolgen van zijn prooi – voornamelijk vliegende vissen – niet zelden als een dolfijn uit het water springt. Ook nu vertoonden ze dit gedrag enkele malen. Rondom de Clarence baai ligt een mooi, wit zandstrand, Long Beach, met daarachter een woest, uiterst droog landschap van kale, roodbruine heuvels en vulkaankegels. Dit met uitzondering van de centraal gelegen hoogste kegel, die de zeer toepasselijke naam 'Green Mountain' draagt. Het woeste karakter van het landschap van

Wilson's stormvo-
geltjes in het
kielzog.

Long Beach, het witte strand aan de Clarence Bay op Ascension, met Green Mountain, de hoogste berg van het eilandje.

Ascension komt onder andere tot uitdrukking in topografische namen als: Sharp Cliff, Devils Ashpit, Devils Riding School en Breakneck Valley. Zeeschildpadden, vooral soepschildpadden (*Chelonia mydas*), zijn een algemene verschijning in de wateren rondom Ascension. Long Beach is het belangrijkste legstrand. Van de zestiende tot in de negentiende eeuw werd hier menige schildpad 'gekeerd' door zeelieden die het eiland aandeden. In de negentiende eeuw nam het verzamelen zelfs commerciële vormen aan. Momenteel zijn er echter weinig plaatsen op de aardbol waar deze dieren beter beschermd worden dan juist op Ascension.

Ons oponthoud bij Ascension duurde twee volle dagen. Gelukkig had ik van de autoriteiten toestemming gekregen om gedurende deze dagen, zij het onder geleide van een militaire arts, dokter Robin Whitla, onderzoek te verrichten, zodat ik niet, zoals de meeste passagiers, aan boord behoefde te blijven. Ik gebruikte die gelegenheid in de eerste plaats om een bezoek te brengen aan de zuidpunt van het eiland, waar, bij Shelly Beach, zo'n 60 tot 100 meter landinwaarts, enkele buitengewoon interessante, geïsoleerde zoutwaterpoelen liggen. Van deze poelen zijn twee soorten garnalen beschreven, die nergens anders ter wereld voorkomen, *Procaris ascensionis* en *Typhlatia rogersi*. Ook wordt in de literatuur het voorkomen van een niet bij naam genoemde 'grote zeeanemoon' in deze poelen vermeld. Uiteraard was het deze zeeanemoon waarin ik vooral geïnteresseerd was. Ik slaagde er inderdaad in het dier te vinden. Aanvankelijk meende ik met een nog onbeschreven soort van doen te hebben. Later stelde ik echter vast dat het om een lokale, enigszins afwijkende, lichtgekleurde groeivorm ging van *Telmatactis cricoides*, een soort die aan beide kanten van de tropische en subtropische Atlantische Oceaan vrij algemeen voorkomt.

Toen we Ascension verlieten maakte de *Centaur* ter wille van de passagiers een rondvaart om het eiland. Met name indrukwekkend was de ronding van South East Head, de meest oostelijke kaap, met het beroemde Boatswain Bird Island. Het wemelde hier van de zeevogels en in het turbulente water zag ik ook diverse scholen dolfijnen; dit gebied moet wel bijzonder rijk aan vis zijn. Boatswain Bird Island dankt zijn naam aan de keerringvogels die er broeden. Het betreft twee soorten: de geelsnavel- en de roodsnavel-keerringvogel *Phaeton lepturus* en *P.aethereus*. Daarnaast herbergt het vrijwel ontoegankelijke, door guano witgekalkte eilandje belangrijke kolonies van de bruine en de gemaskerde rotspelikanen (*Sula leucogaster* en *S.dactylatra*), en enkele paren roodpootrotspelikanen (*S.sula*). Ook broeden er fregatvogels (*Fregata aquila*), Madeira stormvo-

Een van de landinwaarts gelegen zoutwaterpoelen bij Shelly Beach op Ascension. Op de achtergrond de zee.

Telmatactis cricoides, een zeeanemoon die algemeen in deze poel werd aangetroffen.

geltjes (*Oceanodroma castro*), bonte en witte sterns (*Sterna fuscata* en *Gygis alba*) en zwarte noddies (*Anous tenuirostris*), een andere sternachtige vogel. De enige zeevogel die niet op Boatswain Bird Island broedt, maar wel op Ascension zelf, zij het in vrij gering aantal, is de bruine noddy (*Anous stolidus*). Veel informatie betreffende Ascension en het Boatswain Bird Island, met name wat betreft de vogels, is te vinden in het boek 'Wideawake Island' van de Britse onderzoeker Stonehouse, en in twee speciale nummers uit 1962 (vol.103b) van het ornithologische tijdschrift 'Ibis'. Twee dagen na het oponthoud te Ascension kwam mijn einddoel, St.-Helena, in zicht. Terwijl het schip de laatste mijlen aflegde, passeerde ons, met Jamestown, het historische hoofdstadje van het eiland als decor, een grote school snelzwemmende dolfijnen; een mooi slot van de lange zeereis.

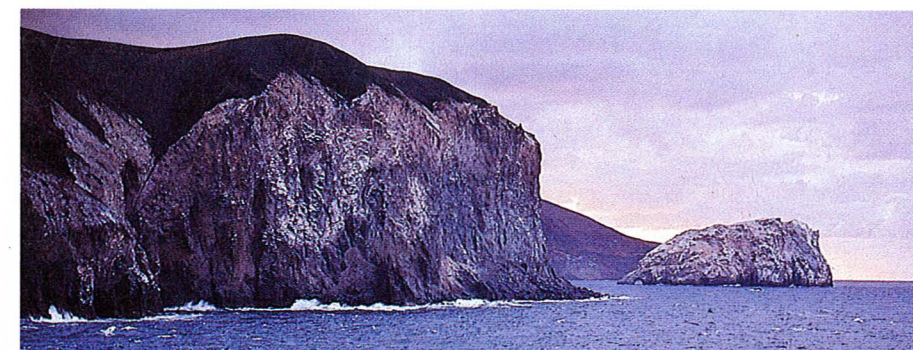
In overeenstemming met Ascension wordt de kust van St.-Helena, zij het in iets mindere mate, altijd bedreigd door de destructieve kracht van de reeds genoemde 'rollers'. Schepen ankeren daarom ook hier op respectabele afstand van de kust.

Ik werd afgehaald door mijn contactman, de heer Basil George, de lokale 'education officer' (een soort wethouder van onderwijs), die mij gedurende mijn gehele verblijf op het eiland met raad en daad terzijde zou staan. Reeds voor mijn aankomst had hij bemiddeld bij het huren van een auto en accommodatie in de vorm van een kleine bungalow in het in de heuvels gelegen plaatsje Longwood. De bungalow zou mijn basiskamp vormen. Alles zag er prima uit; er ontbrak niets essentieels. 's Avonds pakte ik mijn bagage uit en richtte ik de keuken in als laboratorium.

De volgende dag haalden we de auto op. Ik moest wel even slikken toen ik het ongeveer 30 jaar oude vehikel zag staan. Toch mocht ik me er gelukkig mee prijzen – zelfs al bleek later dat de kwaliteit van de remmen wat te wensen overliet – want huurauto's zijn een zeer schaars artikel op St.-Helena. Vervolgens vervulde ik nog enkele formaliteiten en haalde ik op het politiebureau een speciaal voor St.-Helena geldig rijbewijs(!).

De daarop volgende twee weken moest er gewerkt worden. Dagelijks bracht ik enkele uren aan de kust door, waar ik gegevens en materiaal verzamelde in de getijdenzone en snorkelde in ondiep water. Voor dit werk was ik voor een groot deel afhankelijk van het getij. Dat betekende dat er ook tijd was om aandacht te besteden aan andere zaken, met name aan de landfauna en -flora. De avonden werden gebruikt om de verzamelde gegevens uit te werken en om verzameld materiaal te conserveren en te etiketteren. Niet zelden hield dat me tot in de kleine uurtjes bezig.

South East Head, de meest oostelijk gelegen kaap van Ascension, en het beroemde Boatswain Bird Island, waar duizenden zeevogels broeden.

Aankomst op de rede van Jamestown, het vrijwel altijd zonnige, door kale kliffen en hellingen omgeven hoofdplaatsje van St.-Helena. In de verte is het hogere, meer begroeide centrale deel van het eiland te zien.

(wordt vervolgd)